

УДК 015(477):[016:011]

Г. М. Швецова-Водка

доктор історичних наук,
професор кафедри документальних комунікацій і бібліотечної справи,
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. С. Бандери, буд. 12, м. Рівне, 33028, Україна
тел.: (0362) 26-78-75
e-mail: shvetsova1943@gmail.com

УКРАЇНСЬКА МЕТАБІБЛОГРАФІЯ

Стаття присвячена одному з особливих видів бібліографії, що відрізняється об'єктом обліку: це бібліографічні посібники. Пояснюється зміна традиційної назви цього виду – «бібліографія бібліографії» на нову – метабібліографія. Розглянуто результати розвитку метабібліографії в Україні та її сучасний стан. Охарактеризовано універсальні поточні та ретроспективні джерела метабібліографії, а також перші приклади метабібліографічної діяльності в електронному середовищі.

Ключові слова: метабібліографія, бібліографічний облік бібліографічних посібників, універсальні поточні джерела метабібліографії, універсальні ретроспективні джерела метабібліографії

Одним із видів бібліографії, що активно розвивається в Україні в наш час, є метабібліографія. Термін «метабібліографія» є порівняно новим у науковій терміносистемі бібліографознавства. Його запровадив російський вчений Ісаак Григорович Моргенштерн на початку 2000-х років [4]. До того часу відповідний вид бібліографії мав назву «бібліографія бібліографії». Колись словом «бібліографія» позначали окремих бібліографічний посібник або їх сукупність. Тоді словосполучення «бібліографія бібліографії» означало «показчик бібліографічних посібників». Іноді цю назву («бібліографія бібліографії») замінювали словами «бібліографія другого ступеня» [7]. Коли ж йшлося про бібліографічний показчик, у якому обліковувалися показчики бібліографічних посібників (тобто обліковувалися «бібліографії другого ступеня»), то цей показчик уже називали «бібліографією третього ступеня».

Під час стандартизування бібліографічної термінології фахівці вирішили відмовитися від позначення бібліографічного посібника словом «бібліографія». Останнє тепер розуміється як галузь діяльності, у якій створюється і функціонує бібліографічна інформація. Тому й термін «бібліографія бібліографії» означає вид бібліографічної діяльності, у якому обліковуються бібліографічні ресурси і створюються показчики бібліографічних посібників. За синонімом цього терміна використовують вже відомий – «бібліографія другого ступеня». Обидва ці терміни на даний час ще використовуються деякими вченими в значенні особливого виду бібліографічної діяльності [5, 6]. Але все більше ви-

знання набуває термін «метабібліографія», як синонім, що замінює обидва попередніх. Він зручніший у використанні, достатньо зрозумілий з погляду семантики (частинка «мета» означає «те, що існує ззовні», те, що охоплює певне явище), надає можливості створення похідних термінів (наприклад, метабібліографічний огляд), а також нових термінів, які відображають сучасний стан науки бібліографознавства і практичної бібліографічної діяльності (наприклад, метабібліографічна інформація, метабібліографічна база даних тощо).

Підсумки розвитку метабібліографії в Україні та її сучасний стан були предметом розгляду багатьох науковців, але більш за все дослідження присвячувалися діяльності окремих бібліографів або метабібліографічній продукції окремих установ. Найширший підхід та охоплення всіх важливих питань метабібліографії забезпечила кандидатська дисертація О. Л. Промської [9]. Проте з часом і це дослідження потребує доповнення та продовження.

Мета статті, що пропонується – підбити підсумки розвитку української універсальної метабібліографії та охарактеризувати її сучасний стан.

Метабібліографія як вид виділяється не за ознакою суспільного призначення, а за особливостями об'єкта обліку, тобто документів, які обліковуються. Об'єкт обліку в метабібліографії – вторинні документи, а саме – джерела бібліографічної інформації, бібліографічні посібники.

Джерела метабібліографії, тобто метабібліографічні посібники, створюють велику систему, яка може бути розглянута в різних аспектах (змістовому, організаційному, функціональному, жанровому тощо).

Зосередимо увагу на універсальних метабібліографічних посібниках, які відбивають бібліографічні посібники з усіх або багатьох галузей знань. За хронологічною ознакою вони можуть бути поділені на поточні та ретроспективні метабібліографічні посібники.

У системі посібників поточної державної бібліографії України відсутній показник, присвячений суто бібліографічним посібникам. Функції *поточного універсального показника бібліографічних посібників*, які вийшли на території України, багато років виконувало видання Національної парламентської бібліотеки України «Бібліотекознавство і бібліографія України: показник видань за... півріччя... року» (перший випуск – за 1969 р. – вийшов 1971 року). Показник виходив раніше під назвою «Бібліотекознавство і бібліографія Української РСР», спочатку без визначеної періодичності, з 1974 р. – двічі на рік. У цьому бібліографічному показнику поряд з літературою з так званою «первинною інформацією» про розвиток бібліотечної та бібліографічної справи в Україні обліковувалися бібліографічні посібники, видані бібліотеками або науково-інформаційними центрами України, а також прикнижкові бібліографічні списки чи показники, що містять понад 100 назв.

З 74-го випуску (показника літератури за 1-е півріччя 2007 р.) у цьому виданні було припинено облік прикнижкових бібліографічних посібників. Однак це не означало повної відмови від цієї роботи, і у 2008 р. Національна парла-

ментська бібліотека України підготувала покажчик другого ступеня за назвою «Прикнижкова бібліографія: додаток до бібліографічного покажчика «Бібліотекознавство і бібліографія України»: Вип. 74-76».

У 2008 р. бібліотека взагалі відмовилася від обліку бібліографічних посібників у покажчику «Бібліотекознавство і бібліографія України». Було оголошено про випуск окремого щорічника «Метабібліографія України». Перший випуск цього видання з'явився 2010 року; у ньому вміщувалися відомості про окремо видані та найзначніші прикнижкові і пристатейні списки, які вийшли друком в Україні протягом 2007–2008 рр. Того ж року вийшов й наступний покажчик «Метабібліографія України (2009)» [3]. У подальшому видання «Метабібліографія України» дотримується щорічної періодичності.

У покажчику відображаються як окремо видані бібліографічні посібники, так і найзначніші прикнижкові бібліографічні списки та підрядкові примітки до монографій, підручників, навчальних посібників. Особливості бібліографічної характеристики полягають у тому, що в описах окремо виданих бібліографічних посібників перелічуються всі укладачі та інші особи, які брали участь у підготовці видання; у примітках перелічуються допоміжні покажчики. Бібліографічний опис прикнижкових бібліографічних списків здійснено у вигляді приміток до основного опису видання; додатково вказують кількість бібліографічних записів у прикнижковому списку.

Увесь масив бібліографічних записів згруповано у двох розділах. У першому представлено відомості про універсальні та багатогалузеві бібліографічні посібники, у тому числі про метабібліографічні покажчики. Другий розділ подає відомості про бібліографічні посібники з окремих галузей знань. Тут матеріал згрупований відповідно до Універсальної десяткової класифікації.

У межах кожного розділу на початку подаються описи окремо виданих бібліографічних видань, потім – прикнижкових бібліографічних списків за алфавітом авторів і назв видань, у яких опубліковані списки.

Допоміжний апарат цього метабібліографічного посібника містить іменний покажчик, де відображено прізвища авторів, укладачів, редакторів та осіб, яким присвячено матеріали (на жаль, останні ніяк не виділяються із загального переліку); абетковий покажчик бібліотек та інших установ, інформацію про видання яких вміщено у посібнику; покажчик окремо виданих бібліографічних посібників.

Варто зазначити, що обрана назва метабібліографічного посібника термінологічно неточна. Якщо говорити про те, що відображено в цьому посібнику (як це зазвичай робиться у назвах бібліографічних посібників), то його треба було б назвати «Бібліографічні посібники України» або «Бібліографічні видання України» і дати підзаголовок «метабібліографічний покажчик». Адже «метабібліографія України» – це бібліографічна діяльність українських бібліотек та інших установ чи науковців, спрямована на відображення в бібліографічній інформації бібліографічних посібників. Відповідно таким чином можна було б назвати покажчик літератури про цей вид діяльності.

Ретроспективні метабібліографічні посібники дають матеріал для підбиття підсумків роботи зі створення бібліографічних посібників, подають відомості про бібліографічне забезпечення тих чи інших галузей знань.

Першим універсальним ретроспективним показником бібліографічних посібників, виданих в Україні, вважають твір видатного українського бібліографа Михайла Ілліча Ясинського – «орієнтовний список» українських бібліографічних посібників (264 назви), які були видані за дореволюційні і радянські роки. Список був надрукований як додаток до статті «Головні моменти з історії української бібліографії» (Бібліографічний збірник. 1927. № 3). Його хронологічним продовженням були щорічні показники М. І. Ясинського «Бібліографія бібліографічних показників» за 1926–1928 роки (Журнал бібліотекознавства та бібліографії. 1927. № 1; 1929. № 3; 1930. № 4). Однак метабібліографічним працям М. І. Ясинського передували праці І. О. Левицького та С. Єфремова, у яких також подавалася метабібліографічна інформація, хоча вони загалом охоплюють не тільки бібліографічні посібники. У вступній статті до бібліографічного показника І. О. Левицького «Галицко-русская библиография XIX-го столетия съ увзглядненіем русских изданій, появившихся в Угорщине и Буковине (1801–1886). Т. 1. Хронологическій списокъ публикацій (1801–1860)» (Львів, 1888) подано короткий огляд бібліографічних видань, присвячених Галичині, що вийшли друком до 1886 р. Відомості про бібліографічні посібники подано також у показнику С. Єфремова «Библиотека по украиноведению», опублікованому в 1917 і 1920 рр. [8; 10].

Бібліографічний показник другого ступеня був поданий також І. Калиновичем у його «Бібліографії українознавства за 1914–1923 рр.», опублікованій у 1924 р. як п'ятий том у серії видань Бібліографічної комісії Наукового товариства імені Шевченка «Матеріали до української бібліографії». Перший випуск «Матеріалів...» – «Історія України» – починається рубрикою «Бібліографія», що налічує 124 записи. Крім кількох критико-бібліографічних журналів, І. Калинович подав тут описи 116 бібліографічних посібників різних видів і жанрів, що вийшли як окремі видання, а також у вигляді прикнижкових списків і журнальних публікацій [11]. Більшість наступних метабібліографічних праць І. Калиновича залишилися у рукописному чи картковому вигляді.

Значним внеском у метабібліографію стала праця Є. Ю. Пеленського «Бібліографія української бібліографії», опублікована у 1932–1934 рр. у Львові. У ній було охарактеризовано 2358 назв окремо виданих, внутрішньокнижкових і внутрішньожурнальних бібліографічних посібників українською, російською, польською, німецькою та чеською мовами.

Результатом роботи Книжкової палати України в галузі ретроспективної метабібліографії були показники: «Книга про книги, 1917–1963: Техніка. Промисловість. Транспорт. Комунальне господарство : бібліогр. показник» (Харків, 1964) та «Бібліографічні посібники УРСР, 1976–1980 : державний ретроспективний бібліографічний показник» (Харків, 1985). Перший охоплював

за змістом тільки декілька галузей знань, які належать до технічної бібліографії, тобто був загальногалузевим (з техніки та промисловості).

«Бібліографічні посібники УРСР, 1976–1980» – це перший універсальний ретроспективний покажчик бібліографічних посібників, виданих в Україні, що вийшов окремим виданням. У його підготовці, крім Книжкової палати, взяли участь викладачі Харківського державного інституту культури. У покажчику обліковані окремі неперіодичні видання бібліографічних посібників, періодичні бібліографічні видання, внутрішньожурнальні бібліографічні покажчики, списки, огляди. Відбір бібліографічних посібників у цьому покажчику був ширшим, ніж в поточних державних бібліографічних покажчиках («Літописі книг»), оскільки були обліковані також малотиражні видання. Велике значення має оглядова стаття, яка характеризує видані бібліографічні посібники за видами та галузями знань (універсальні та багатогалузеві бібліографічні посібники, краєзнавчі, із суспільних наук, історії, економіки; природничих наук; техніки, промисловості, будівництва і транспорту; сільського господарства; охорони здоров'я та медицини; культури та мистецтва; філологічних наук і художньої літератури; дитячої літератури).

Хронологічним продовженням цього покажчика, але обмеженим певним видом бібліографічних посібників, є створений Національною парламентською бібліотекою України покажчик «Посібники наукової бібліографії, підготовлені бібліотеками України в 1981-1990 рр.» (Київ, 1993).

Наступне хронологічне продовження ретроспективного обліку бібліографічних посібників — «Посібники наукової бібліографії, видані в Україні (1991–2005)» (у 2 ч. / М-во культури України, Держ. закл. «Нац. парлам. б-ка України»; уклад.: Т. М. Заморіна, Н. І. Тертичка; наук. ред. В. О. Кононенко; наук. консультант Г. М. Швецова-Водка. Київ, 2011). У покажчику відображено універсальні, багатогалузеві та галузеві бібліографічні посібники різних видів: державні, бібліотечно-каталожні, науково-допоміжні. Не обліковувалися рекомендаційні бібліографічні списки та бібліографічні покажчики, за винятком тих, які за своєю тематикою й змістом мають наукову цінність; видавничі та книготорговельні покажчики; бюлетені нових надходжень книг; каталоги передплачуваних та одержуваних бібліотеками періодичних видань; каталоги книжкових виставок, видані в одиничних екземплярах; календарі знаменних та пам'ятних дат і краєзнавчі бібліографічні посібники, видані бібліотеками нижче обласного рівня, прикнижкові та пристатейні бібліографічні списки. Бібліографічне групування здійснено на основі Універсальної десятикової класифікації зі змінами, обумовленими особливостями метабібліографічного покажчика. Наприкінці кожного галузевого розділу розташований блок *personalia* в алфавіті прізвищ. У складі науково-довідкового апарату — передмова, покажчик імен; абетковий покажчик бібліотек та інших установ, інформацію про видання яких вміщено у покажчику.

Значний внесок у ретроспективну метабібліографію України належить Національній історичній бібліотеці України, яка видає ретроспективні покажчи-

ки краєзнавчих бібліографічних посібників, виданих бібліотеками України, за п'ятиріччями («Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України» за 1976–1980, 1981–1985, 1986–1990, 1991–1995, 1996–2000, 2001–2005, 2006–2010 рр.).

Оригінальне, частково універсальне метабібліографічне, видання Національної парламентської бібліотеки України – біобібліографічний довідник «Українські бібліографи: біографічні відомості, професійна діяльність, бібліографія» у 3-х випусках, 2008-2011 рр. Видання знайомить з біографіями і творчим доробком бібліографів різних поколінь: тих, хто стояв біля витоків вітчизняної бібліографії і тих, котрі працюють сьогодні. Серед них як бібліографи за фахом (наприклад, І. І. Корнейчик), так і ціла плеяда науковців різних галузей знань, чия діяльність була тісно пов'язана з бібліографією, а їхні праці стали важливими джерелами бібліографічної інформації (наприклад, академік М. С. Возняк). Довідник складається з окремих персональних рубрик. У кожній вміщено біографічну довідку про особу, перелічено її твори та вказано літературу про цю особу. Серед праць бібліографів перелічено підготовлені ними бібліографічні посібники.

Універсальний зміст має покажчик персональних бібліографічних посібників «Науковці України ХХ–ХХІ століть» (уклад.: М. Г. Железняк, Л. М. Гутник, Т. А. Галькевич; Ін-т енциклопед. дослідж. НАНУ. – Київ, 2010). Покажчик репрезентує інформацію про видані в Україні персональні бібліографічні видання, присвячені докторам наук, членам-кореспондентам, академікам України ХХ–ХХІ століть. Відображено понад 1000 імен діячів науки. Зміст метабібліографічного посібника згрупований у персональні рубрики. Є допоміжні покажчики: «імен науковців, представлених у метабібліографії», іменний (укладачів бібліографічних посібників та інших осіб, згадуваних в описах), серій. На наш погляд, для оперативного використання цього посібника бракує покажчика галузей знань, до яких належали науковці (можливо, систематичного чи предметного).

Важливим джерелом інформації про бібліографічні видання найбільших бібліотек України є покажчики літератури про ці бібліотеки, як правило, присвячені ювілейним датам. Наприклад, це покажчики про ЦНБ АН України імені В. І. Вернадського (зараз – Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського НАН України), Львівську національну наукову бібліотеку імені В. Стефаника НАН України, Національну парламентську бібліотеку України, Харківську державну наукову бібліотеку імені В. Г. Короленка, Центральну наукову сільськогосподарську бібліотеку Української академії аграрних наук (зараз – Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук), Книжкову палату України та ін. Деякі обласні універсальні наукові бібліотеки теж підготували покажчики літератури про свою бібліотеку, де відображається і бібліографічна продукція, або суто покажчики бібліографічних посібників, виданих цією бібліотекою. На веб-сайтах бібліотек теж відображаються їх видання, у тому числі бібліографічні посібники [12].

Окремим напрямом створення універсальних ретроспективних метабібліографічних посібників є показчики бібліографічних посібників українознавчого змісту, незалежно від місця їх видання. Перші такі показчики були надруковані на сторінках енциклопедичних видань: Яновский А. Труды, посвященные библиографии литературы малорусской. Библиография русинской или галицко-русской литературы // Энциклопедический словарь / изд. Ф. Брокгауза и И. Ефрона. – СПб., 1891. – Т. 6 (полумтом). – С. 769–771; Симони П. Малорусская библиография // Новый энциклопедический словарь / изд. Ф. Брокгауза и И. Ефрона. – Т. 6. – СПб., 1912. – С. 497–502.

Значним внеском у бібліографію української краєзнавчої та країнознавчої бібліографії були твори Федора Пилиповича Максименка: Максименко Ф. Матеріали до краєзнавчої бібліографії України, 1847–1929 : список бібліографічних праць, що стосуються окремих місцевостей УРСР, Бессарабії, Дону й Криму / Всенар. б-ка України при Всеукр. Акад. наук. – Київ, 1930. – 264 с.; Максименко Ф. П. Бібліографія бібліографії української книжки ХІХ–ХХ століть : доповідь на нараді, скликаній б-кою Акад. наук УРСР в груд. 1945 р. в Києві. – Київ, 1948. – 16 с. – Машинопис; Кац Р. С., Максименко Ф. П. Бібліографія української і російської бібліографії по історії УРСР / Держ. іст. б-ка УРСР. – Київ, 1960. – 154 с.

У 90-ті рр. ХХ ст. особливу гостроту набуло питання створення ретроспективного універсального показчика бібліографічних посібників – джерел українознавства. До цього часу існували лише галузеві метабібліографічні посібники українознавчого змісту: з української художньої літератури або історії України.

Перша спроба створити універсальний ретроспективний показчик бібліографічних посібників українознавчого призначення була зроблена співробітниками Центральної наукової бібліотеки АН України імені В. І. Вернадського (зараз Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України) у співробітництві з колишньою Державною республіканською бібліотекою УРСР (зараз – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) та Археографічною комісією АН УРСР. Показчик «Джерела українознавства (1574–1924). Вип. 1. Вітчизняні бібліографічні джерела» (упоряд.: Б. В. Грановський, Н. М. Погребецька, С. О. Рильков, В. І. Костира. – Київ, 1990) інформував про показчики неперіодичних видань, що вийшли на території України. Були враховані відомості про бібліографічні посібники, видані на території колишнього СРСР; не обліковувалися посібники, видані українською діаспорою в інших країнах. Такі обмеження пояснювалися суто практичними обставинами: для того, щоб виявити бібліографічні посібники, видані в інших країнах, була потрібна значна пошукова робота, в тому числі безпосередньо в зарубіжних бібліотеках. Тому для інформування про зарубіжні бібліографічні джерела планувалося створити окремий бібліографічний показчик.

Другий випуск показчика «Джерела українознавства» вийшов під назвою «Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних ви-

дань» (Київ, 1998). Він був виданий Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (уклад.: Н. М. Погребецька, Л. М. Ковінченко; відп. ред. В. Ю. Омельчук; вступ. ст. та літ. редагування Н. Г. Солонської). Тут подано відомості як про вітчизняні, так і про зарубіжні покажчики періодичних видань, які видавалися на території України, незалежно від мови, або за кордоном українською мовою. Серед них — універсальні і галузеві покажчики періодичних видань (журналів, газет, бюлетеней, періодичних збірників), а також покажчики змісту окремих періодичних видань.

Обидва випуски покажчика «Джерела українознавства» мали на меті підготувати матеріали для майбутньої праці над українським бібліографічним репертуаром, який має охопити неперіодичні і періодичні видання, видані на території України та українською мовою незалежно від місця видання.

До виду бібліотечно-каталожних метабібліографічних посібників належить покажчик «Енциклопедичні, довідкові та бібліографічні зарубіжні книжкові видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і бібліотек науково-дослідних установ НАН України : наук.-інформ. системат. покажчик». Вийшли випуски, що відображають надходження 2000–2002 та 2003–2005 рр.

Розвиток метабібліографії можна простежити за покажчиком метабібліографічних посібників, або бібліографічним покажчиком третього ступеня. Довгий час в Україні не було такого покажчика. Про розвиток метабібліографії в Україні свідчили лише статті науковців та огляди в навчальних виданнях. Зараз ми маємо можливість наочно уявити і загальний обсяг метабібліографічних праць, і їхнє розгалуження за змістом та іншими ознаками, і хронологічний поступ у розвитку метабібліографії, і її сучасний стан. Усі ці можливості надає покажчик метабібліографічних посібників, підготовлений Олександром Промською і виданий Національною парламентською бібліотекою України, який сам по собі є результатом значної дослідницької праці [14]. Цей покажчик дає можливість виявити як досягнення української метабібліографії, так і наявні лакуни у метабібліографічному забезпеченні окремих галузей, тем чи відсутність певних видів метабібліографічних посібників у сучасній метабібліографії України [3]. Все це має послужити для подальшого розвитку цього виду бібліографії.

Метабібліографічні посібники згруповані автором-упорядником у чотири розділи:

1. Універсальні метабібліографічні посібники загальноукраїнського охоплення.
2. Покажчики бібліографічних видань бібліотек та інших установ.
3. Галузеві метабібліографічні посібники.
4. Краєзнавчі метабібліографічні посібники.

Пошук метабібліографічних посібників за іншими ознаками забезпечують допоміжні покажчики: іменний, покажчик бібліотек та інших установ, інформацію про видання яких уміщено у метабібліографічному посібнику, хронологічний, предметний.

Бібліографічний опис метабібліографічних посібників здійснено відповідно до чинних стандартів. Переважну кількість джерел проанотовано. В анотаціях вказано кількість відображених бібліографічних посібників, хронологічні та мовні межі відбору, спосіб бібліографічного групування, наявність допоміжних покажчиків. Указано рецензії на метабібліографічні посібники.

Не ставлячи собі за мету детальний аналіз *галузевої метабібліографії*, наведемо найбільш вагомі її здобутки останнього часу.

Центральною науковою бібліотекою імені В. І. Вернадського (зараз Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України) раніше було підготовлено декілька ретроспективних метабібліографічних посібників галузевого змісту, серед яких одним з найкращих є посібник Льва Ізраїлевича Гольденберга «Бібліографічні джерела українського літературознавства» (перше видання – Київ, 1977; друге – Київ, 1990). Хронологічним продовженням цього покажчика є видання Національної парламентської бібліотеки України, підготовлене Ждановою Раною Станіславівною «Бібліографічні джерела українського літературознавства, мовознавства, фольклористики, 1990–2002» (Київ, 2004).

Під час підготовки нового багатотомного біобібліографічного словника «Українські письменники» Національна парламентська бібліотека України як один з перших кроків у цьому напрямі видала покажчик бібліографічних посібників, що містять відомості як про окремих письменників і публіцистів, так і про літературознавців, критиків, перекладачів, а також про розвиток української літератури в цілому (Українські письменники : покажч. бібліогр. посібників / Нац. парлам. б-ка України ; упоряд.: Бабич Є. К., Негрейчук І. О. – Київ, 1995. – 72 с.).

Серед нових галузевих ретроспективних метабібліографічних покажчиків варто відзначити видання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Держава і право : бібліогр. посібники : анот. каталог / В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна ; наук. ред. Т. В. Добко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010; Економіка. Економічні науки : покажч. бібліогр. посібників / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад. В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна ; наук. ред. Т. В. Добко. – Київ, 2012.

Найбільш розвинутою є галузева метабібліографічна інформація у статтях енциклопедичних видань. Зокрема, в Енциклопедії Сучасної України опубліковано статті зі списками чи оглядами бібліографічних видань у рубриках «Бібліографія права і юридичних наук», «Бібліографія природнича», «Бібліографія медична», «Бібліографія технічна», «Бібліографія архітектурно-будівельна» тощо. Аналогічну інформацію подано у статтях: «Юридична бібліографія» (Юридична енциклопедія), «Бібліографія історична» (Українська архівна енциклопедія), «Бібліографія музична, або нотографія» (довідник «Спеціальні історичні дисципліни») та ін.

З появою і розвитком *електронних інформаційних ресурсів* починається новий етап розвитку бібліографії загалом і метабібліографії зокрема. Зміни стосуються різних аспектів змісту і функціонування метабібліографії.

Найперші зміни виявляються в тому, що більшість метабібліографічних посібників існують паралельно в паперовому варіанті і в електронному, як мінімум — у вигляді електронної копії. Електронні варіанти метабібліографічних посібників представлені на сайтах бібліотек у відкритому доступі, що забезпечує їх широке використання.

З 2012 р. у Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка розпочато роботу над корпоративним проектом «Метабібліографія Харківщини». Технологічний аспект проекту передбачає створення метабібліографічних баз даних на базі програмного забезпечення ІРБІС за принципами корпоративної каталогізації з можливістю генерації різноманітних друкованих та електронних жанрів: списків та покажчиків бібліографічних ресурсів, путівників, оглядів тощо. Можливості програмного забезпечення ІРБІС дозволяють забезпечити зв'язок між бібліографічним записом та повнотекстовим ресурсом (шляхом заповнення відповідного поля з гіперпосиланням), тим самим формуючи повнотекстовий сегмент електронної бібліотеки. Передбачається обліковувати електронні та нонелектронні (традиційні) бібліографічні ресурси, доступні у локальному та віддаленому режимах. Змістовий аспект передбачає облік бібліографічних ресурсів, що генеруються бібліотеками Харкова та області, і бібліографічних ресурсів, що відображають інформацію про Харківщину. За жанрами це можуть бути електронні каталоги і бази даних, друковані бібліографічні посібники, віртуальні виставки, бібліографічні бюлетені, журнали, прес-дайджести, пам'ятки читачу (користувачу) тощо [1].

Національна історична бібліотека України здійснила новий проект метабібліографічного змісту. У сучасному віртуальному електронному середовищі велике значення мають веб-документи як складові мережі Інтернет. Бібліографія, яка відображає веб-документи (веб-сайти та веб-сторінки, блоги тощо), називається «вебліографією», а її продукти – вебліографічними посібниками чи ресурсами [13]. Таким вебліографічним ресурсом є «Путівник по краєзнавчих ресурсах бібліотек України», представлений на сайті Національної історичної бібліотеки України. Кожна сторінка Путівника присвячена окремій бібліотечній установі. Дані про краєзнавчі ресурси згруповані в окремі блоки: електронний каталог та бази даних; краєзнавчі бібліографічні покажчики; відомості про краєзнавчу діяльність та ресурси бібліотеки; фактографічна інформація про регіон. На сторінках бібліотек подаються гіпертекстові посилання – на веб-сайт в цілому та на окремі розділи, підрозділи і рубрики його краєзнавчого контенту (http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=382&Itemid=1905). Отже, частина цього вебліографічного ресурсу має метабібліографічний характер.

Загалом можна зробити висновок, що ретроспективні універсальні метабібліографічні посібники складаються в певну систему, де покажчики одного виду (чи змісту) доповнюють інші, і кожний може слугувати за зразок при його продовженні чи доповненні. Але, на жаль, повного охоплення бібліографічної

продукції України чи про Україну поки ще не досягнуто. Для цього потрібні зусилля багатьох бібліотек, які б діяли за єдиним координаційним планом.

У галузі метабібліографії України на даний час працюють багато організацій і установ; система метабібліографічних посібників охоплює різноманітні за змістом, призначенням, складом відображених документів ланки. Але як в організації цієї роботи, так і в системі посібників є ще значні недоліки. Це, як вже зазначалося, відсутність координації роботи, єдиного методичного центру і єдиного плану. Поточне оповіщення про бібліографічні посібники повинне бути більш повним і оперативним. Тираж метабібліографічних посібників має бути таким, щоб задовольняти потреби всіх бібліотек та інших користувачів посібників. Ретроспективний облік бібліографічних посібників бажано зробити більш планомірним (універсальні покажчики – по 5-ти або 10-тиріччях, галузеві – з усіх галузей знань без винятку). Необхідно також приділити увагу створенню бібліографічних посібників типу «путівника по бібліографічних посібниках» – жанру, добре відомого фахівцям, але майже відсутнього в сучасній українській метабібліографії. Заслугує на розвиток перспективна метабібліографія, а також, як окремий напрям, інформування про електронні бібліографічні бази даних, як опубліковані, так і неопубліковані.

Подолання виявлених недоліків і подальший розвиток метабібліографії в Україні сприятимуть покращанню інформування споживачів бібліографічної інформації про бібліографічні ресурси України.

Список використаної літератури:

1. Антонова В. Р. Корпоративний проект «Метабібліографія Харківщини»: стан реалізації, перспективи розвитку [Електронний ресурс] / В. Р. Антонова, Л. В. Глазунова // Семінар-нарада директорів бібліотек 22.09.2014 р. «Парадигма розвитку бібліотек в умовах інформаційного суспільства» – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10079> (дата звернення 21.03.2017). – Назва з тит. екрана.
2. Геращенко М. Про метабібліографію та бібліографію третього ступеня / М. Геращенко, Л. Добровольська // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 10. – С. 12–13.
3. Кононенко В. Нове джерело інформації про бібліографічні ресурси України / В. Кононенко, І. Ігнатєвська // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 8. – С. 15–16.
4. Моргенштерн И. Г. Метабиблиография (библиография библиографии) / И. Г. Моргенштерн // Библиография. – 2007. – № 5. – С. 135–139.
5. Новожёнова Т. А. Методология библиографии библиографии: становление, формирование / Т. А. Новожёнова, А. В. Кухтина // Библиотекознание. Документознание. Информология. – 2010. – № 4. – С. 30–37.
6. Новожёнова Т. А. Терминсистема библиографии библиографии: состояние и перспективы / Т. А. Новожёнова, А. В. Кухтина // Библиография. – 2009. – № 4. – С. 25–33.
7. Промська О. Бібліографія бібліографії: термінологічний аспект / О. Промська // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 3. – С. 22–24.
8. Промська О. Перші кроки української метабібліографії / О. Промська // Бібл. вісн. – 2010. – № 1. – С. 32–36.
9. Промська О. Л. Розвиток і сучасний стан метабібліографії в Україні (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / О. Л. Промська. – Київ, 2011. – 18 с.
10. Промська О. Становлення метабібліографії в Україні / О. Промська // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 6. – С. 14–16.
11. Рибчинська Н. Загальноукраїнський характер метабібліографії західноукраїнських бібліографів першої половини ХХ ст. / Н. Рибчинська // Зап. Льв. Наук. 6-ки ім. В. Стефаника. – 2008. – Вип. 1. – С. 317–329.

12. Трачук Л. Електронні бібліографічні ресурси віддаленого доступу на сайтах українських бібліотек / Л. Трачук // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 12. – С. 10–13.
13. Трачук Л. Ф. Особенности вебблиографических пособий: теоретический аспект / Л. Ф. Трачук // Науч. и техн. б-ки. – 2012. – № 4. – С. 52–59.
14. Українські метабібліографічні посібники (кінець XIX – початок XXI ст.) : наук.-допом. бібліогр. покажч. третього ступеня / Нац. парлам. б-ка України, Рівнен. держ. гуманітар. ун-т ; авт.-уклад. О. Л. Промська ; наук. ред. В. О. Кононенко ; наук. консультант і авт. вступ. ст. Г. М. Швецова-Водка. – Київ : НПБУ, 2011. – 164 с.

Надійшла 04.01.2017 р.

Г. М. Швецова-Водка,

доктор исторических наук,
профессор кафедры документальных коммуникаций и библиотечного дела,
Ровенский государственный гуманитарный университет
ул. С. Бандеры, д. 12, г. Ровно, 33028, Украина
тел.: (0362) 26-78-75
e-mail: shvetsova43@yandex.ua

УКРАИНСКАЯ МЕТАБИБЛИОГРАФИЯ

Аннотация

Статья посвящена одному из особых видов библиографии, который отличается объектом учета: это библиографические пособия. Объясняется изменение традиционного названия этого вида «библиография библиографии» на новое – метабиблиография. Рассмотрены результаты развития метабиблиографии в Украине и ее современное состояние. Охарактеризованы универсальные текущие и ретроспективные источники метабиблиографии, а также первые примеры метабиблиографической деятельности в электронной среде.

Ключевые слова: метабиблиография, библиографический учет библиографических пособий, универсальные текущие источники метабиблиографии, универсальные ретроспективные источники метабиблиографии.

H. M. Shvetsova-Vodka,

Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of documentary communications and library science,
Rivne State Humanitarian University
12, Bandera St., Rivne, 33028, Ukraine
Tel.: (0362) 26 78 75
e-mail: shvetsova43@yandex.ua

METABIBLIOGRAPHY IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to one of the special types of bibliography, which differs from others in the object of control: it is bibliographic manuals. The change of the traditional name of this kind bibliography – “bibliography of bibliography” on new –

metabibliography – is explained. Purpose of the article is to find out the results of development of Ukrainian universal metabibliography and describe its modern state. Basic method of this research is bibliographic, which built on an exposure, analysis and description of researching object – metabibliographic manuals, which are getting ready and publishing in Ukraine. In addition, it is used a historiography method for comparison of publications, devoted to the research theme.

The results of development of metabibliography in Ukraine and its modern state are considered. The universal current and retrospective sources of metabibliography are described, and the first examples of metabibliography activity in an electronic environment are examined. Examples of branch metabibliography manuals of the last years are adduced.

Research results can be used in educational practice to teaching the professional disciplines for future librarians-bibliographers. They also will be useful for the libraries, which plan to work in branch of metabibliography for determination the directions, which need the special attention and further development.

It is find out, that in branch of metabibliography Ukraine on this time much organizations and establishments are working; the system of metabibliography manuals embraces variety bibliographic documents after its contents, setting, and composition of parts. However, as in planning of this work, so in system of manuals there are some defects. It is absence of coordination of work, methodical center and general plan. Overcoming of educed defects and further development of metabibliography in Ukraine will assist the improvement of dissemination of bibliographic information about the bibliographic resources of Ukraine.

Key words: metabibliography, bibliographic control of bibliographic manuals, universal current sources of metabibliography, universal retrospective sources of metabibliography

References

- [1] Antonova V. R., Glazunova L. V. Korporatyvnyi proekt «Metabibliohrafiia Kharkivshchyny»: stan realizatsii, perspektyvy rozvytku [Corporate project “Metabibliography of Kharkiv Region”: the state of realization, prospect of development]. *Seminar-narada dyrektoriv bibliotek 22.09.2014 r. «Paradyhma rozvytku bibliotek v umovakh informatsiinoho suspilstva»* [Seminar meeting of directors of libraries of 22.09.2014. “Paradigm of development of libraries in the conditions of information society”]. Available at : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10079>.
- [2] Herashchenko M., Dobrovol'ska L. Pro metabibliohrafiu ta bibliohrafiu tretoho stupenia [About metabibliography and bibliography of the third degree]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty [Herald of the Book Chamber]*. 2012, no. 10, pp. 12-13.
- [3] Kononenko V., Ihnatetska I. Nove dzherelo informatsii pro bibliohrafichni resursy Ukrainy [The New information source about the bibliographic resources of Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty [Herald of the Book Chamber]*. 2010, no. 8, pp. 15-16.
- [4] Morgenshtern I. G. Metabibliografiya (bibliografiya bibliografii) [Metabibliography (bibliography of bibliography)]. *Bibliografiya [Bibliography]*. 2007, no. 5, pp. 135-139.
- [5] Novozhenova T. A., Kukhtina A. V. Metodologiya bibliografii bibliografii: stanovlenie, formirovanie [Methodology of bibliography of bibliography: becoming, forming]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologiya [Library science. Document science. Informology]*. 2010, no. 4, pp. 30-37.
- [6] Novozhenova T. A., Kukhtina A. V. Terminosistema bibliografii bibliografii: sostoyanie i perspektivy [System of terms of bibliography of bibliography: the state and prospects]. *Bibliografiya [Bibliography]*. 2009, no. 4, pp. 25-33.
- [7] Promska O. Bibliohrafiia bibliohrafii: terminolohichni aspekt [Bibliography of bibliography: terminology aspect]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty [Herald of the Book Chamber]*. 2007, no. 3, pp. 22-24.
- [8] Promska O. Pershi kroky ukrainskoi metabibliohrafii [First steps of Ukrainian metabibliography]. *Biblioteknyi visnyk [Library Herald]*. 2010, no. 1, pp. 32-36.

- [9] Promska O. L. *Rozvytok i suchasnyi stan metabibliografii v Ukraini (kinets XIX – pochatok XXI st.)* [Development and modern state of metabibliography in Ukraine (from the end of XIX to beginning of 21th century)]. Kyiv, 2011. 18 p.
- [10] Promska O. Stanovlennia metabibliografii v Ukraini [Becoming of metabibliography in Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty* [Herald of the Book Chamber]. 2008, no. 6, pp. 14-16.
- [11] Rybchynska N. Zahalnoukrainskyi kharakter metabibliografii zakhidnoukrainskykh bibliografiv pershoï polovyny XX st. [All-Ukrainian character of metabibliography of Western Ukrainian bibliographers of the first half of the 20th c.]. *Zapysky Lvivskoi naukovoï biblioteki imeni V. Stefanyka* [Messages of the Lviv Stefanyk Scientific Library]. 2008, no. 1, pp. 317-329.
- [12] Trachuk L. Elektronni bibliografichni resursy viddalenoï dostupu na saitakh ukrainskykh bibliotek [Electronic bibliographic resources for remote access on the sites of the Ukrainian libraries]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty* [Herald of the Book Chamber]. 2008, no. 12, pp. 10-13.
- [13] Trachuk L. F. Osobennosti vebliograficheskikh posobiy: teoreticheskyy aspekt [Features of vebliography manuals: theoretical aspect]. *Nauchnye i tekhnicheskije biblioteki* [Scientific and technical libraries]. 2012, no. 4, pp. 52-59.
- [14] *Ukrainski metabibliografichni posibnyky (kinets XIX – pochatok XXI st.)* [Ukrainian metabibliography manuals (from the end of 19th to beginning of 21th century)]. Kyiv, 2011. 164 p.